№ 6 VI ՏԱՐԻ 31 ՄԱՐՏ 1897

"Droschak"
ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՕՇԱԿ

Adresse :
Rédaction du "Droschak"
GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ" ՕՐԳԱՆ

ԿՈՉ ՀԱՄԱՅՆ ԲՈԼԳԱՐԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻՆ

—

Ծանր, ճակատագրական րոպէները վրայ են հասնում։ Պատերազմը մօտ է։ Նա կընդունի սոսկալի ծաւալ և ամենացնցող կերպարանք։ Եւ վա՜յ նրան, ով որ անպատրաստ կը գտնուի, վա՜յ անդէն բոլգարներին, յոյներին, հայերին, որոնց գլխին կը թափուին տաճիկ խառնիճաղանճ ամբոխի սրերի հարուածները . . .

ԲՈԼԳԱՐՆԵ՞Ր, ՅՈՅՆԵ՞Ր ԵՒ ՀԱՅԵ՞Ր,

Հուլուենք ի մի, միանանք եղբայրաբար և ընդհանուր ուժերով յարձակուենք մեր ընդհանուր թշնամու վրայ։ Ճիշտ է, մենք կանոնաւոր զօրք չենք կազմում, բայց Աստուածը, ճշմարտութեան Աստուածը մեզ հետ է։ Մենք կը յաղթենք։

ԴԱՂԱՓԱՐԱԿԻՑ ԵՂԲԱՅՐՆԵ՞Ր

Զա՛յն տուէք վեհանձնաբար այս մեր սրբազան կոչին։ Թո՛ղ իւրաքանչիւրը ձեզանից շտապի և հայրենեաց նուրբ սեղանի համար բերի այն, ինչ որ կարող է։ Մի՛ մոռացէք, որ այժմ այն տենչալի րոպէն է, որը կոչում է մեզ դէպի մահ կամ ազատութիւն։

ԲՈԼԳԱՐՆԵ՞Ր, ՅՈՅՆԵ՞Ր ԵՒ ՀԱՅԵ՞Ր,

Պատրաստուեցէք կատաղաբար գոչելու. „Անկցի՛ Օսմանեան բռնակալութիւնը։ Նախատի՞նք և մա՞հ ամենամեծ բռնակալին, ամենաանուղղելի ոճրագործին՝ Սուլթան-Համիդ կոչուած զազրելի կենդանուն։

Կեցցէ՛ ընդհանուր սրբազան Յեղափոխութիւնը։

ԲՈԼԳԱՐԱԿԱՆ „ՍՏՐԱՆՋԱ" ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՐՁԵԱ՛Լ ԿՈՏՈՐԱԾ

—

Հազիւ հազ դադարել էին միմեանց ետևից տեղացող կոտորածների միակերպ, սրտաճմլիկ լուրերը։ Հազիւ դադարել էին մահւան սիւնին դատապարտուած, դահճի կացնի տակ իր դատավճռի դէմ կուռող, երեսի զօրով իր գոյութիւնը պահպանող հայ ժողովրդի սուր աղաղակները։ Հազիւ հազ էր „խաղաղութիւնը" հաստատուել սուլթանի կայսրութեան մէջ համերաշխ Եւրոպայի „հզօր" հովանաւորութեան ներքոյ։

Եւ մինչդեռ մեր ունևոր դասը, մեր բարեգործները իրենց հաստ գրպաններից մի քանի զրուշներ գաղթականներին, որբերին բաժանելով և մեծ եռանդով յեղափոխականներին անիծելով, իրենց ազգային պարտքը կատարած ու չարիքի առաջն առած էին համարում. մինչդեռ մեր ազգի „պաշտպան" սևագլուխ ու կարմրագլուխ ասպետները՝ մեր հոգևոր ու մարմնաւոր իշխանները, կոտորածների լուրեր այլևս չլսելով, հայ ժողովրդին անդորրութեան մէջ էին հռչակում. մինչդեռ Հանօտօն և իր եղբայրակիցները կրետական ապստամբներին ոմբակոծելն արդարացնելու համար՝ Եւրոպայի կամքը սուլթանին ընդունել տալովն էին պարծենում. . . ճակատագրի դառն հեգնութեամբ՝ Էվերէկի, Բայասի մի քանի մասնակի ընդհարումներից յետոյ բռնկուեց յանկարծ Թոքատի մեծ կոտորածը, որին հետևեց անմիջապէս շրջակայ հայ գիւղերի աւերումը...

Այո՛, դառն հեգնութիւն է սա դիպլոմատների „դրական յայտարարութիւնների" վրայ. դժբախտութիւն մեր փարիսեցի բարեգործների համար, որոնք ստիպուած կը լինեն մի երկու ցաւակցական խօսքեր ևս արտասանել և նորից դողդողուն ձեռքը դէպի գրպանը տանել . . . Վերջապէս դա մի դաս է այն փափկասիրտների համար, որոնց չափազանց „նուրբ զգացումները" արգելք են հանդիսացել մինչև այսօր կեանքի տառապանքների մէջ խորը թափանցելուն, ժողովուրդի վէրքերը մօտիկից քննելուն։ Խայթ է այն „արդարամիտ" դիտողների համար, որոնք թշնամու աւերիչ հոսանքի դիմաց միմիայն յեղափոխականին նկատելով, դիակների առաջին շարքերում նրա դիակը կոխոտելով,— հենց այդ յեղափոխականին են համարել աղետի բուն պատճառը։ Դաս է կեանքի այն փիլիսոփաների համար, որոնք կեանքի ամբողջ ողբերգութեան ընթացքում ընկղմուած այլ և այլ „կարևոր" հոգսերի մէջ, անուշադրութեամբ լաց են թողել ողբերգութեան առաջին արարածները և վերջին պատկերի վերջին րոպէներում մի սուր աղաղակից, ատրճանակի մի պայթումից յանկարծակի զարթնած, աչքի ընկած առաջին երևոյթը համարում են ողբերգութեան գլխաւոր մօտիւը։

Այս ի՞նչ էր, որ պատահեց։ Ո՞վ էր սպասում նոր կոտորած. բաւական չէ՞ին նախընթացները։ Զայգեցա՞ւ վերջապէս արիւնարբու գազանը . . . Մի՞թէ այս

անգամ ևս դահիճները կը շարունակեն հրճուել։

Մի՞թէ Եւրոպան կրետական ապստամբների համար պատրաստած ռազմամթերքի առատ պաշարից մի քանի աւելորդ փամփուշտներ բաժին չի հանիլ՝ արիւնաթաթախ մարդասպաններից գէթ մի քանիսին գնդակահար անելու և հայ ժողովրդի դաղուած սիրտը գէթ մի քիչ հովացնելու . . . Արդար զայրոյթ, ապարդիւն պահանջնե՛ր, միամիտ յոյսե՛ր . . . որ չեն վերանում երբէք, չնայելով իրականութեան դառը դասերին։

Թոքատն աւերուեց. սուլթանը և դիպլոմատները վերսկսեցին իրենց կատակերգութիւնը, եւրոպական մամուլը, որ՝ կլանուած ամբողջովին կրետական հարցով՝ մոռացել էր մեզ, որ խօսում էր մեր կոտորածների մասին, իբրև մի պատմական եղելութեան, մտաբերեց նորից, որ դեռ կայ մի ժողովուրդ, որը կեանքի և մահու կռիւ է մղում, որն անվերջ տանջւում, անվերջ արիւնաքամ է լինում։

Բայց եթէ օտարը՝ հեռու մեր կեանքից՝ յիշում է մեզ միայն այն ժամանակ, երբ մեր նահատակների աղաղակներն իրենք են հասնում և ուժգնութեամբ բախւում նրա ականջներին, դո՛ւք, հայ ազգի փաստաբան հոչակուածներ, դո՞ւք ևս կոտորածների պէտք է սպասէք, որպէսզի զգաք մեր ժողովուրդի յուսահատական վիճակը։

Դարձրէ՛ք ձեր հայեացքները բուն երկրի մէջ հեծող եղբայրակիցների վրայ, կարդացէ՛ք նրանց թղթակցութիւնները։ Այսօր նրանք „հետաքրքիր" չեն, հերոսական կռիւներ չեն նկարագրում, վրէժխնդրական զգացումներիդ բաւականութիւն չեն տալիս . . . սակայն նրանց մէջ փայլում է թշնամու անհաւասար ուժի դիմաց կաշկանդուած կորիճի զսպուած հայեացքը, նրանց ամեն մի տողը տանջանքների նոր աշխարհ է բանում. ամեն մի խօսքի հետ արիւն է կաթում։

Ի՞նչ ընել, լսում է ամեն կողմից . . .

Ի՞նչ ընել . . . յուսահատ գոչում է „տունները փակուած, ցուրտ գետնի վրայ նստած" սղերդցին . . . Եաթաղանի ուժի տակ դողալով, դիմում է նա խրմբովին մահմեդականութեան ծոցը և քօռ, քաչալ, կաղ, քոսոտ քիւրդ վհուկների գրկերում գտնում իր փրկութեան միակ միջոցը։

Ի՞նչ ընել . . . հարցնում է բազմաթիւ չարիքների դիմաց մոլորուած և նոր կոտորածի պատկերը աչքի առաջևը միշտ պահող երզնկացին։

Ի՞նչ ընել . . . հառաչում է քրդի խարազանի տակ մորմռչող, իր արիւն-քրտինքով Մայր-երկիրը ողողող աղբակեցին։

Ի՞նչ անել, ո՞ւր գնալ . . . Այս յարատև, օրէօր կրկնուող, օրէօր աճող լուռ, աղմուկ չհանող, եւրոպացիների լսողութիւնը չգրգռող դժոխային պայմաններն են, որ խեղդելով, ոչնչացնելով համարձակներին, հնարաւորութիւն են տալիս ապրել միայն նրանց, որոնք ընդունակ են կրելու ստրկական լուծը, կեղծելու, քծնելու։ Սա է, որ մեր ժողովրդին բարոյական մահ է սպառնում, մեզ դէպի կորստեան անդունդը տանում։ Այս հոսանքը պէտք՞ է կանգնեցնել, սրա պատճառների դէմ է հարկաւոր կռուել. մինչդեռ այս բոլորը ձեր բթացած նեարդերի վրայ այլևս չի ազդում։ Հեղեղներով արիւն պէտք է հոսի, որպէսզի դուք մի կաթիլ արտասուք թափէք, մերկ ու անօթիների անվերջ խմբերը պէտք է դեգերեն աշխարհիս բոլոր ծայրերում, որպէսզի դուք մի գաղթականի կերակուր տաք. հազարաւոր զոհերի ճիչեր պէտք են, որպէսզի մի հառաչանք արձակէք։

Ազգի պաշտպան հռչակուած ասպետնե՛ր, ազգային մեծ բարեգործնե՛ր, խոհեմութեան ու անգործունէութեան հաստափոր առաքեալնե՛ր . . . դո՛ւք, որ անընդունակ էիք գտնում իրականութիւնը դիտելու իր իսկական գոյներով կամ կամովին փակում էիք ձեր աչքերը այս կամ այն զոհաբերութիւնից ճարպկութեամբ խոյս տալով. դո՛ւք, որ պահանջում էիք մեզանից դադարեցնել յեղափոխական շարժումը (!. . .) և խոստանում էիք խաղաղութիւն հայ ժողովրդի համար . . . ի՞նչ կասէք մեզ այժմ։

Եթէ անկեղծ էիք, սխալուած էիք, հասկացրի՞ն ձեզ Թոքատի հարիւրաւոր նահատակները։ Եթէ կեղծում էիք, մնո՞ց այլևս պատրուակ, որով ձեր հոգու դատարկութիւնը ծածկէիք . . .

Խաղաղութիւն էք պահանջում դուք։ Մենք չենք ուզում այդ խաղաղութիւնը. մենք կը կռուենք, մենք թոյլ չենք տալ, որ դա հաստատուի։ Խաղաղութիւն սուլթանի բէժիմի տակ, նշանակում է հպատակութիւն այդ բէժիմին, ստրկական-անասնական դրութեան վերահաստատուիլը, հայ ժողովուրդի բարոյական անկումը . . .

Մենք ևս պահանջում ենք խաղաղութիւն և մենք ձեռք կը բերենք այն մեր սրբազան կռուով. նա կը լինի ժողովուրդի համար իսկական խաղաղութիւն, թէև խոստովանում ենք, արիւնարբու վամպիրներին կամ դիմակաւոր ազգասէրներին նա ոչ մի բարիք չի խոստանում։

Իսկ այժմ, եթէ չէք ցանկանում մեզ հետ լինել և մեր անհաւասար կռուի մէջ մեզ աջակից հանդիսանալ, դէ՛ն ձգէք ձեր դիմակը և անցէք բացարձակապէս մեր թշնամիների շարքը,—եթէ դուք մեզ թշնամի էք նկատում։ Իսկ եթէ ո՛չ, եթէ դուք ձեր սրտում խոստովանում էք մեր արդար ճանապարհը, մեր մղած կռուի անհրաժեշտութիւնը, բայց ձեր վախկոտութեամբ՝ ձեր լքուած հոգու շնորհիւ չէք կարողանում մեզ հետևել . . . ամո՛թ զգացէք գոնէ, թողէ՛ք մեզ հանգիստ, փակէ՛ք ձեր բերանը և ձեր բորբոսնած կուրծքի գարշահոտութիւններով մի՛ պղտորէք յեղափոխական մաքուր միջավայրը . . .

ՆԱՄԱԿ ՊՈԼՍԻՑ

—

2/14 մարտ 97 թ.

Թիւրք կառավարութիւնը տենդոտ գործունէութիւն մը ցոյց կուտայ այս օրերս. զինուորներու փոխադրութիւն, նաւատորմիղի պատրաստութիւն (՞), նոր վաշտերու կազմակերպութիւն Եայլն Եայլն. սակայն տաճիկ ժողովուրդը յուսահատ և միանգամայն զայրացկոտ վիճակի մէջ է. անոր ցեղական սնապարծութիւնը օդը ցնդած է, մեծամասնութիւնը գգացած է, որ ներկայ կառավարութիւնը դէպի կորուստ կառաջնորդէ Թիւրքիան, և ամենքը դժգոհ՝ անէծքներ կը թափեն Մեծ-Մարդասպանի գլխին։ Բախտաւոր պիտի ըլլայ սուլթանը, եթէ Կրետէն Ցունաստանին չթողուի կամ՝ անկախութիւն չըստանայ. հակառակ պարագային ժողեռանդ թիւրք ժողովուրդը շատ յուսալի է, որ լուծէ իր վրէժը և այս անգամ՝ սուլթանէն։ Թիւրք սկսնակ յեղափոխականը արդէն մատի փաթթոց ըրած է այդ, և իրեն ազատ ասպարէզ բացուած է աւելի լաւ մատնանիշ ընելու կառավարութեան վատթար և մոհաբեր ընթացքը, ցոյց տալու անոր ապիկարութիւնը և նոր կազմակերպութեան մը պէտքը։

Հայ յեղափոխականը ուրախութեամբ կը տեսնէ սուլթանի կառավարութեան օր ըստօրէ ծիւրիլը և մաշիլը. իր գոհ ժպիտը չի կրնար զսպել, երբ կը տեսնէ թէ իր յաջողութեան պայմանները հետզհետէ կաւելնան, թէ իր սկսած և շարունակած գործը մօտ է յաջողութեամբ պսակուելու, հակառակ անամօթ Եւրոպայի անդուլ ջանքերուն, որով կուզեն յապաղման քաղաքականութեան տակ դարձեալ քնացնել Հայկական ինդիրը։ Եւրոպան յիշեցինք, չմոռնանք ուրեմն, որ վաղը պիտի ներկայացնի այն հաւաքական նօթան, որ 3-4 ամիսներէ ի վեր այնչափ գաղտնի կերպով կը պատրաստուէր, և որուն պարունակութեան մանրամասնութենէն դեսպանական քարտուղարներն անգամ տեղեկութիւն չունին։ Սակայն կը լսենք՝ թէ գերմանական դեսպանը արդէն տուած է սուլթանին անոր մէկ օրինակը իր վեհապետին հրամանով։ Եթէ ճիշտ է, ուրախ ենք, որովհետև անգամ մ՚ալ կը հասկցի Գերման կայսեր պատուի աստիճանը։

Կեղծաւոր և ագէս կառավարութիւնը առերևոյթս հաշտ քաղաքականութեան մը կը հետևի հայերու նկատմամբ. ձերբակալութիւններ դադրած են, հետապնդումներ չկան, և ո և է խռովութեան մը տեղի չը տալու ահագին զգուշութիւն։ Հիմայ խնդիրը Թիւրքերու և յոյներու վրայ է միայն։ Այս երկուքի յարաբերութիւնները երթալով կը լարին. ա՛լ սկսած են ընդ ակամբ նայել իրարու։ Քիչ-քիչ կը պակասին այն մտերիմ յարաբերութիւնները, որ տաճիկները ունէին յոյներու հետ Հայկական ինդրի նկատմամբ։ Առաջինները դարձեալ սկսած են նախագաս համարել հայը յոյնէն, իսկ վերջիններս երաւունք կուտան հային իր իրաւունքը պաշտպանելու և պահանջելու քաջութիւն ունենալուն։ Դէպք մը, որ տեղի ունեցաւ Ղալաթիա, բաւական շեշտեց այս ձգտումը։ Տաճիկ սպայ մը գինով վիճակի մէջ յոյնի մը գինետունը կը մտնէ, ուր Եորկիոս Թագաւորին պատկերը կախուած տեսնելով՝ կը գրգռի, կսկսի հայհոյել ու կը ջանայ պատկերը վար առնելու և պատռելու։ Գինեպան յոյնը կը պահանջէ սպայէն՝ հանդարտ մնալ և չհայհոյել իրենց „օծեալ“ Թագաւորին։ Սպան կը զայրանայ և կը զարնէ յոյնին։ Վերջինս անձնապաշտպանութեան կը դիմէ և իր ազգային արժանապատուութեան արդար կիրքովը բորբոքած՝ կը քաշէ դանակը և կը մխէ սպային կուրծքը։ Յոյնը կը փախի կապատի։

Պոլսոյ կողմը վեզիր խանի մէջ, ռուսական թարգմանին ներկայութեամբ և անոր առաջնորդութեամբ խուզարկութիւն մը կատարուեցաւ, 10-15 քիւրտեր ձերբակալուեցան և 4-500-ի չափ սափաստրօփա, եաթաղան գտնուեցան պահուած 3 սենեկի մէջ։ Քիւրտերը կը բողոքեն ըսելով՝ թէ կառավարութիւնը իրենց յանձնած էր այդ զէնքերը, և թէ իրենք անոնք գործածելու հրամանին կսպասեն և ոչ թէ ձերբակալման։ Լուր տուողը վրացի մ՚եղած է, կըսեն։

Զինուորական բժշկական վարժարանին մէջ նոր խուզարկութիւններ եղան։ Տաճիկ և հրէայ ուսանողներու քովէ „Մէշվէրէթ“ լրագիրէն գտնուեցաւ, և երկու հէայ ուսանողի հետ բաւական ալ տաճիկներ բանտ առաջնորդուեցան։

Կամուրջին վրայ երկու լրտեսներ քանի մը ոստիկաններով զինուորական բժշկական վարժարանի ուսանող մը ձերբակալել կուզեն։ Նա չուզեր անձնատուր ըլլալ, ամբոխը խռնուած կը դիտէ։ Ուսանողը թուղթի պէս բան մ՚ունի իր ձեռքը, և առանց թողնելու, որ իրեն դպչին, ետ-ետ կընկրկի մինչև կամուրջի եզրը և թուղթը ծովը կը նետէ։ „Ծո՛վը, ծո՛վը“ կը գոչէ ամբոխը ահագին քահ.քահներով։ Անձնատուր կըլլայ ուսանողը, որ բռնցի հարուածներու տակ կառաջնորդեն մինչև պահականոց և անտի ոստիկանութեան բանտը։ Ասոնք նը-մոյշներ են այն բազմաթիւ ձերբակալութիւններու, որ միշտ տեղի կունենան մայրաքաղաքիս մէջ։

Երէկ, մարտ 1, 300-էն աւելի խաներու սենեկապետներ, օթէլի տէրեր ոստիկանութեան դուռը կանչուած էին։ Կրկին նոր հրամաններ տրուեցան ուշադրութիւն դարձնել ու իրենց խաները և օթելները եկող ճամբորդներու և անոնց այցելողներու վրայ, և եթէ նշմարեն ո և է կասկածելի անձնաւորութիւն մը կամ դէպք, անմիջապէս իմացնեն. հակառակ պարագային պատասխանատուութեան տակ պիտի իյնան։

Ահա այս է Պոլսոյ դրութիւնը. առերևոյթ հանդարտութեան տակ ահագին փոթորիկներ կսպասեն.

ՆԱՄԱԿ ԵՐԶՆԿԱՅԻՑ

—

7/19 փետրուար 97 թ.

Գործերը երթալով կը վատթարանան, անկարգութիւնները օր օրի կը բազմապատկուին և կը սաստկանան։ Դրութիւններս շատ վատ է. ջուրը ակէն պղտոր է, ալ ո՞վ դարման պիտի ընէ։ Կառավարութիւնը ինքը կը քաջալերէ և ինքը կը սարքէ ամեն դաւադրութիւն. կայր, ռամիկ ժողովրդին մոլեռանդութիւնը ահաւոր զէնք

է շինել և անով ամեն չարիք կը հասցնէ մեր գլխին։

Թիւրք ժողովրդի կատաղութիւնը մոլեգնութեան կը հասնի։

Կոտորածէն առաջ այդ արիւնարբու խուժանը ամեն յոռի վարմունք ի գործ կը դնէ և մօտալուտ կոտորածի մը ահուդողի տպաւորութեան տակ անտէրունչ հայը կը սարսափեցնէ։ Նորէն կոտորածի հոտ կայ, վտանգը անխուսափելի կը լլլայ, եթէ անմիջական փոփոխութիւն տեղի չունենայ ներկայ կառավարութեան բոլոր սրիկայ պաշտօնեաներու վրայ։ Փրփրած ու կատղած թիւրքին հետ ամեն յարաբերութիւն անհնարին է դարձել այլևս։ Թողունք ռամիկը, նոյնիսկ զարգացած կարծուած դասն ալ սադայէլ է կտրել, և կարծես հում-հում կուզէ լափել, մինչև իսկ այն հայը, որուն հետ տարիներով նստեր-ելեր, մտերիմ ապրեր, աղուհաց կերեր, օղի կոնծել և ջանախ եօլտաշի է եղեր։ Ցաճախ, առանց ո և է պատճառի, մարդ այնպիսի անլուր անարգանքներ կը լսէ, իր ազգային և կրօնական զգացումները այնպիսի վիրաւորանքներ կը կրեն, որոնց առջև ոչ միայն պատուասէր մարդը, այլ կոպիտ վայրենին անգամ չէ կարող հանդուրժել։ Բայց հայը այսպիսի դառն հանգամանքի մէջ կամաց-կամաց տիպուած է համբերելու, կլլելու այդ հայհոյանքները, չէ թէ իր անձին խնայելու համար, այլ այն անմեղ հազարաւորներուն, երեխաներուն համար, որոնք, գուցէ իր պատճառով, սրի ճարակ պիտի ըլլան։ Արդէն հըրդեհը բռնկելու համար պզտիկ կայծ մը կը պակսի։

Երբ օրուայ շարիքները „Դրօշակ"-ի ընթերցողներուն տեղեկագրելու համար գրիչը ձեռքս կառնեմ, դէպքերը այնքան խճողուած կը գտնեմ իմ առջևս, որ բոլորովին շլարած, չեմ գիտեր թէ ուրկէ սկսիմ, որմէկը գրեմ և որը թողում։ Հէնց գրած պահուս, թերևս մէկէ աւելի դէպքեր պատահած են, պատահարներու անսպառութիւն մը կայ։ Օրերս շուկային մէջ Պաղտասար Գասպարեան անուն հայ խանութպան մը, սօֆթայէ մը չարաչար կերպով վիրաւորուեցաւ, զի հայը սօֆթային պահանջած գնով մերժած է ապրանք տալ։ Վիրաւորեալը կառավարութեան բողոքելու չի համարձակիր. ինչու որ գիտէ, թէ անոր հետ ուրիշներու զայրոյթն ալ պիտի հրաւիրէ իր վրան։

Այս դէպքը տեղի կունենայ զինուորական պահակներու ներկայութեամբ, որոնք չի միջամտեցէն զատ, նախատելով կըսեն՝ „ագսըն, կեավուր գանը տըր, նէ տէ մունտար տըր" (թող թափի, անհաւատի արիւն է, ինչքա՞ն ալ գարշ է)։ Միևնոյն օրը դպրոցական տղայ մը շուկայէն անցած ժամանակ թիւրք սրիկայ մը դաշունի հարուած մը կուտայ անոր թևին. յաջորդ օրը նոյն տեղը ուրիշ պատանի մը կը հալածուի և մազապուր կը պրծի. ուրիշ հայ մը Բզուան գիւղէն գալու ժամանակ սոսկալի կը գանակոծուի և կը կողոպտուի։

Ճիշտ շաբաթ մը առաջ ալ կարգ մը հայեր, Ղարաքիլիսէն Բզուան հասնելի կերթան, թիւրքեր, իբր հարևանի իրաւունքով, ահագին աղմուկ ու խռովութիւն կը հանեն, առարկելով՝ թէ իրենց գիւղի աղջիկը չեն ուզեր ուրիշ գիւղացիի տալ. վերջապէս մեծկած բեշքեշով կը յաջողին բերաններին գոցել։

Երեկ զարտիկէնցի հայ երիտասարդ մը, Գրիգոր Զաքարեան, քաղաք եկած ատեն, յանկարծ ձախ կըշտէն դաշունի ծանր հարուած մը կընդունի, պալիպէկցի Մուրթըզա անուն թիւրքէ մը։ Նոյն ժամանակ քաղաքիս մէջ, թիւրք կիներու և լաճերու կողմէ, Եփրեմեան Սիմօնի աղջկան յուղարկաւորութեան գնացող թափօրին դէմ ծանր ցոյց մը կը կատարուի։

Տեսնելով, որ ամեն կողմէն չարիքները կը բազմանան, այս շաբթուայ բազարը միշտի փաշայի հրամանով արգիլեցաւ, որպէսզի բազարի պատրուակով քաղաք դիմող գունդագունդ թիւրքերի կատաղի խուժանէն անկարգութիւններ չի պատահին։

Անցեալ նամակով մոռցայ յիշել քանի մը թիւրք բանտարկեալներու հայ պատանի մը բռնաբարելին ոստիկաններու առջև. բողոքներ եղան, բայց չարագործները ճակատին բաց կը պտտին, կարծես սուլթանի ֆէրմանը կայ ծոցերնին . . . անպատիժ կը մնան նա և ողբացեալ ճանիկի սպանիչները։

Կառավարութիւնը, ընդհանուր ներողութիւնով ազատուող մեր ազգայինները, որոնք գաւառիս խելացի ուժերն կը կազմէին, քաղաքական իրաւունքէ զրկեց։ Անոնց առջև ասկէց վերջը փակուեր է քաղաքային և ազգային պաշտօնական ամեն դուռ։ Նոյնպէս ազատուող չորս փաստաբանները պաշտօնապէս արգիլեցան իրենց արհեստը ի գործ դնելէ։ Այսպէս, անոնք պարկեշտ աշխատութենէ զրկուելով կը դատապարտուին մեղսապարտ անգործութեան նոյն իսկ մեր . . . արդար և . . . իմաստուն կառավարութեան կողմէն։ Ասոր ալ ներողութիւն կըսեն, է՞ . . . ո՞վ գիտէ կարգը քահանաներուն և ուսուցիչներուն պիտի գայ գուցէ։

Անմեղներու արիւնը ծծած հողին վրայ վրէժներ միայն կը բուսնին . . .

ՆԱՄԱԿ ՍՂԵՐԴԻՑ

—

Սղերդ, որ լեռնադաշտի մը վրայ շինուած գիւղաքաղաք մ՚է, ունէր (հիմա չունի) շուրջ 550 հայ, որք իրենց մայրենի լեզուէն զրկուած՝ կը խօսէին խիստ աղաւաղեալ արաբերէն մը, և մասամբ քրդերէն։ Վերջերս միայն շնորհիւ հայոց „Միացեալ Ընկերութեան" քիչ մը հայերէնը տարածուած էր երկսեռ երիտասարդութեան միջև։ Սղերդի համար լաւ ապագայ մը կը գուշակուէր. իր մայրենի լեզուին տիրանալով այդ գիւղաքաղաքը, շուտով կրնար կրթել իր շրջակայ գիւղերէից մէջ գտնուող քրդախօս հայերը։ Բայց աւաղ, սև օրը հասաւ, 1895 թ. սեպտ. 18-ի ցոյցէն յետոյ, երբ գազանամիտ Համիտը արիւնով ողողեց Հայաստանի շէներն ու քաղաքները, Սղերդ զգաց, որ ինքն ալ անվնաս չպիտի մնար այդ անագորոյն հարուածէն, մանաւանդ այն ատեն, երբ Բաղէշ հրոյ և սրոյ ճարակ եղաւ (Սղերդ Բաղէշու կուսակալութեան մէջ է)։

Բաղէշի կոտորածը լմննալէն վերջ՝ կառավարութիւնը իր աչքը դարձուց Սղերդի վրայ, որու երիտասարդութիւնը կամաց-կամաց կը ծաղկէր։

—„Այսչափ միւսիւլմաններու մէջ՝ սա բուռ մը հայերը աւելորդ են, հայերը մաքրենք ասոնցմէ", ըսաւ կառավարութիւնը ու իր խօսքը կատարեց։

1895 թ. սեպտեմբերի վերջերը մօտակայ գիւղերու քրդերը Սղերդ լեցուեցան։ Երիտասարդութիւնը կզգար,

որ վտանգը մօտալուտ է, և սակայն ի՞նչ կրնար ընել. զէնքի պակասութիւն կար, իրաւ է որ ամենքը ունէին խէնջարներ (դաշոյն) բայց ի՞նչ կրնար ընել այդ ոչինչ զէնքով և քանի մը չախմախներով մարթիներու դէմ։

Զարագուշակ օրը հասաւ, կոտորեցին, թալնեցին, առևանգեցին, աւերեցին . . .

*
* *

Ալ անկէ վերջ ո՞վ գործի կը նայէր, տուները փակուած ցուրտ գետնին վրայ նստած ժողովուրդը կը մտածէ ու կը մտածէ, ի՞նչ ընել. . .

Ի՞նչ ընել, դա մի այնպիսի հարցում է, որու պատասխանելը շատ ու շատ դժուար է։

Ի՞նչ ընէ ժողովուրդ մը, երբ ամեն բանէ զրկուած է, զէնք չկայ, հագուստ չկայ, ուտելիք չկայ . . .

Շատերն անօթի մեռան արդէն . . . բայց վերջը . . .

Արդէն քրդախօս քանի մը հայ գիւղեր ընդունած էին իսլամութիւնը, ինչպէս Տէհ, Ուընտվան, Հագգօ գիւղերը Սղերդէն քանի մը տուներ ալ ընդունեցին կոտորածէն վերջ հետզհետէ իսլամացան։

Իսկ ներկան աւելի տխուր է քան անցեալը. Նորտարին Սղերդի Նոր փշեր, Նոր ցաւեր բերաւ, խեղճութիւն, անօթութիւն . . . ամեն ինչ կատարեալ է։

Խաղողի ողկոյզները դեռ կախուած կը կենան որթերէն 96-էն ի վեր ոչ այգեկութք եղած է և ոչ հունձք, ո՞վ կը համարձակի տուներէն դուրս ելնել այգի կամ արտ երթալ, քիւրդերը անօթի գայլերու պէս կսպասեն։ Երևակայեցէք, անգամ մը, երբ աղբիւր երթալ անկարելի է, որ հազիւ հարիւր քայլ հեռու է քաղաքէն ու ստիպուած են հորի ջուր խմել, ո՞ւր մնաց արտերը, այգիները, որ $^1/_4$ ժամէն մինչև 2 ժամ հեռի են քաղաքէն։

Արհեստաւորները՝ գործ չըլլալուն, դադրած են աշխատելէ, միայն մի քանի կօշկակարներ, երկաթագործներ, որոնք թիւրքերու պաշտպանութիւնը կը կրեն, իրենց օրապահիկը հանելու չափ հազիւ թէ կաշխատին ու այդ ալ ստիպուած են կիսելու զիրենք պաշտպանող թիւրքերու միջև։

Յունուարին քանի մը ընտանիք ուզեցին Մուսուլ գաղթել՝ բայց Ագգապէ կոչուած տեղը, որ քաղքէն $^3/_4$ ժամ հեռի է՝ կոտորուեցան։

Եկեղեցին ու դպրոցը կոտորածի օրէն ի վեր գոց կը մնան։ Ժողովուրդը առանց եկեղեցիի, առանց դըպրոցի, առանց աշխատանքի դիմացաւ ամբողջ տարի, ահով, դողով, խեղճութեամբ, նօթութեամբ, սակայն դիմացաւ։

Բայց անկէ անդին դիմանալը անկարելի կը նկատէ ժողովուրդը ու կսկսի տաճկնալ, կիներ. երիտասարդներ հետզհետէ իսլամութիւն կընդունին։ Կառավարութիւնը հրճւանքով՝ կը տեսնէ անհաւատներուն Մուհամմէտի սուրը և ճշմարիտ կրօնը ընդունելը, ուրախութեանը չափը չկայ։

Իսլամութիւն ընդունող կիները կամուսնացնէ քիւրդերուն հետ, իսկ երիտասարդներուն պաշտօններ կը բաշխէ՝ ի՞նչ պաշտօններ . . . հեծեալ և հետիոտ ոստիկանի վաշտեր կը կազմէ անոնցմէ, որպէսզի ապագային, որ հեռի չէ ըստ երևոյթին, անոնց ձեռքով ջարդել տայ մնացած քանի մը խեղճ հայերին։

Հային հայի ձեռքով ջարդել տայ՝ դա՛ կառավարութեան միակ փափագն է։

Շիրանի քրդերուն մէջ եղած կոյր, կաղ, անկար և ծերունի կիները գրեթէ ամենքը Սղերդ եկած են. կառավարութիւնը ամենին անունը զատ-զատ թուղթերու վրայ գրել կուտայ ու տուփի մը մէջ կը նետէ, որ մեծ մզկիթը դնել տուած է։ Ամեն իսլամութիւնը ընդունող հայ պարտաւոր է երթալ այդ տուպէն թուղթ մը քաշել, որի վրայ գրուած անուան տէր եղող կնոջ հետ պարտաւոր է ամուսնանալ։ Այսպիսով եղած ամուսնութիւնը անքակտելի է կառավարութեան հրամանին համեմատ, ու որպէսզի թրքացած հայ մը իր կնիկէն դժգոհ չձգէ զայն, առաջուընէ անոր տունը-տեղը գրաւի տակ կառնեն։

Կը մտածեմ, ի՞նչ պիտի լինի այս գիւղաքաղաքը մօտաւոր ապագայի մը մէջ . . . հայերէն խօսել գիտցող երիտասարդներէն շատեր մեռեր գացեր են, մնացեալ մէկ քանին որի՞ հետ խօսին . . , հայ աղջիկը քրդի հետ ամուսնացած, և հայ երիտասարդը քիւրդ աղջկայ հետ . . . ո՞ւր կերթայ ասոր վերջը . . .

ԹԻՒՐՔԻՈՅ ՇՈՒՐՋԸ

—

Ժանտախտի շիճուկը գտնուած ըլլալու լուրը Եւրոպայի մէջ ուրախութեամբ ընդունեցաւ. բայց քաղաքավարենի եւրոպացիները թող զսպեն իրենց հրճւանքը, զի Հնդկաստանի ժանտախտէն մեծ ժանտախտներ կան մարդկութեան մէջ. ո՞վ պիտի գտնէ Համիտի, այդ մեծ եռմուրճախին, շիճուկը։ Ահա հարցը։

Անսովոր դար է այս դարը։ Այն օրէն ի վեր, երբ Աստուած երկրագնդիս հիմերը դրաւ (բարով խերով չի դնէր). մարդկութիւնը այսպիսի ճգնաժամի մէջ ինկած չէր։ Ատենով աշխարհի վրայ երեւան եկան սանձարձակ կամայականութիւններ, մեծ աւազակներ, որոնք որոշ սահմանի մը մէջ ամեն բան կընէին. այսօր կան մեծ աւազակապետներ, որոնք փաղաքշօրէն Մեծ տէրութիւններ անունը կը կրեն եւ որոնց շահատակութեան կեդրոնը ամեն տեղ է իսկ սահմանը ոչ մէկ տեղ։ Բռնակալ պետութեանց ծգտումները ընդարձակ կը համեմատի ժողովուրդներու ազատութեան, խաղաղութեան ձգտումին։

Երբեմն հռոմայեցի կայսր մը, երբ մարդ չի գտնէր, ճանճ կապանէր. այսօր խոշոր կայսրութիւնները ճանճի տեղ անտէր ազգերը կը ջարդեն. այդ իրենց հասարակ զւարճութիւնն է։ Երբ աշխարհ խաղաղ ըլլայ խրտուիլակ կայսրներու գոյութիւնի նշանակութիւն չունի արդէն։

Կրետէի ոմբակոծման առեն Գերման կառավարութիւնը Բայխըստակին մէջ անպատկառօրէն կը յայտարարէր՝ թէ ինք ծեռքէն եկածը պիտի ընէ Թիւրքիան անվթար պահելու համար, զի Գերմանիան 200 միլիոնի շահ ունի արեւելքի մէջ . . . Այս քարը ծանր էր Թիւրքիոյ ժողովուրդներուն համար։ Իրաւ է կոպիտ Գերմանիայէն քանի մը չէ կարելի յուսալ. նախ որ այդ ազգը պատմութեան մէջ մարդասէր անցեալ մը չէ ունեցած եւ չպիտի ալ ունենայ. զի իր շահամոլութեան ու եսականութեան խեցին շատ հաստ է։ Գերմանիոյ հիմկու բոսբորոտ կայսրը մարմնացումն է գերման ազգային կարծրասրտութեան. իր տխեղծ մարմնին մէջ չեն կարող ասպնջականութիւն գտնել սրտի ու հոգիի մեծութիւն։ Թիւրքիոյ ժողովրդասպան սուլթանը, մինչեւ հիմա միակ լուսաղբար մը ունէր, Սօյթարի Կիյոմն էր։ Ստոյգ աղբիւրէ իմացած է, թէ Համիտը վեց միլիոն ֆրանքի ընծայ որկեր է գերման կ ա շ ա ռ ա կ ու լ վեհապետին, անոր պաշտպանութիւնը խնդրելով . . . Ուրեմն պարապ տեղը չէ, որ Կիյոմը աչքերը խոլորած կը պոռայ, թէ „արեւելքի մէջ շահեր ունի...“ Ահա կայսր մը, որ իր արքայազունները կողոպուտով կը մեծցնէ Աւկուստինա կայսրուհին անշուշտ այդ թանկագին նէէրներուն վրայ նշմարեց հայ կոյսերու արեան ծիրանի քիծերը . . .

Մուրացիկ Կիյոմին վերջին խօսք մը։ Մենք գիտենք՝ թէ ինչ շահեր ունի Գերմանիան Թիւրքիոյ մէջ։ Քանի որ մենք ազատութեան եւ մարդկային իրաւունքի համար մարտնչող ժողովուրդ մ՚ենք, հայութեան էն խեղճ անկաւը չենք փոխեր այդ 200 միլիոնին հետ. իսկ մեր յետին հերոսին ոսկորները հէնծոլէրն գերդաստանին հետ։ Եթէ Գերմանիան աստուծմէ զատ մէկէն չի վախնար--ինչպէս կը մտնէ Կիյոմն--մենք աստուծմէ ալ չենք վախնար։ Այդ հաստամորթ քայլերը թէեւ կը սիրէ հերոսի քայլեր առնել--եթէ բնութիւնը ծու-

ռուսիու չը շինէր զինքը-բայց կը մոռնայ որ տկարները հերոսներ են զօրաւորներուն քով, եւ մանր աչքը ատողները տէրն են իրենց ճակատագրին:

Գերման ազատասպան կրուններուն դիմաց, ժողովուրդներու ազատագրող ռումբերը կան:

Իզմիրի յոյն վաճառականները, Գերմանիոյ լրբ ընթացքէն զայրացած վճռեր են Գերմանիոյ հետ ո եւ է առեւտուր չընել. եթէ հայերն ալ հետեւին յոյներու այդ հայրենասիրական ազնիւ օրինակին, Գերման տզրուկ կառավարութեան անմոռանալի ապտակ մը տուած կըլլան: Սակայն, ափսո՛ս, պէտք է քիչ մը հելլէն հայրենասիրութենէն պատուաստել մեր վաճառականներուն վրայ:

Կըսեն՝ թէ Րայխստակի շէնքին հիմանը մէջ սա խօսքը գրուած է. „ազնիւ ու յամառ աշխատութիւն, ազատութեան, արդարութեան ու կարգապահութեան համար, եւ հաւասար սէր դէպի ամէնքը“:

Լաւագոյն կըլլար այդ շէնքին ճակատը կապարէ տառերով արձանագրել. „հոս արդարութեան հիմանը վրայ, անարդարութիւնը, բռնութիւնը եւ կաշառակերութիւնը կը բարձրանայ“:

* * *

Ոմանք կը ջանան Թիւրքիան հոգեվարք ընել, անոր վիզը փաթթելով բարենորոգումներու թեթեւակուռ շղթայ մը: Թող տուէք, կը լոլոճէ խեղճ Թիւրքիան. լաւագոյն է այս կեանքը թօթափել, քան այդ շղթան կրել: Մտիկ ընող չկայ: Թիւրքիոյ ամբողջութեան կրակոտ հարցը կայ, պէտք է ճար մը գտնել, որ այդ դիակին կողոպուտին վրայ բորենիները իրար չի զգեն: Ոմանք սակայն իրենց սուրը ու ժանիքները կը սրցնեն այժմէն ահաւոր օրուան կազմ ու պատրաստ ըլլալու համար:

Այս մռայլ կատակախաղին աւելի զուարճալի երեւոյթ մը կուտայ Եւրոպական համաձայնութիւն խօսքը, որ օրուան ընթացիկ բանաձեւն է: Ամենէն մեծ դիւանագէտներն իսկ դէպ կամ անդէպ թութակօրէն կը կրկնեն „եթէ եւրոպական համաձայնութիւնը չըլլար . . . Եւրոպական համաձայնութեան շնորհիւ է, որ . . .“: Հայաստանը կը կոտորեն, Սօլսպրին կամ Հանօթօն ճակատաբաց կը յայտարարեն՝ թէ „Եւրոպական համաձայնութիւն կատարեալ է . . .“: Կրետէն կը ռմբակոծեն մէյ մը ալ կը տեսնես դիւանագիտական դաշնիճներէն մուտուկ մ'է կը փրթի. „Եւրոպական համաձայնութիւնը վճռական է . . .“: Դիւանագէտներուն ըրածը պարզ աչքակապութիւն է. հանրային զգացումը թմրեցնելու համար: Գերմանիան զօրօրինակ, այնքան համաձայն է, որքան սուլթանը մեծագին ընծաներ ունի, նոյնպէս Ռուսիան, որքան Թիւրքիոյ երկբաշխական յառաջատուութեամբ կործանումը կը նշմարէ եւայլն: Բոլոր տէրութիւններն ալ իրենց խորախոր հաշիւներուն մէջ ընկղմած՝ ժամանակ չունին այնքան Թիւրքիոյ քրիստոնեաներու ճակատագիրով զբաղիլ. սուլթանը լաւ կը վարէ արդէն . . .

Տէրութիւնները պաշտօնական ծիրանիի տակ, տիպար աւազակային կազմակերպութիւններ են, այս լաւ ըմբռնենք: Ենթադրեցէք, որ Կիյոմը Մէհմէտ փէհլիւան մ'է, Ցարը Մուսա պէյ մը եւ Ֆօրէֆը ճշմարիտ խաչագող մը, աստուածավախութեան կաշիին մէջ բոքիկ սատանայ մը եւայլն: Կառավարական աշխարհին մէջ խիղճ չի կայ. մարդկային ամեն ազատութիւն ու բարօրութիւն անհուն զոհաբերութեան եւ յամառ կռւոյ արդիւնք են: Հերոսութիւնը այդ թագապսակ բաղդախնդիրներու ձեռքէն ազատութիւնը խլելն է . . . Հայ ազգը հերոսութեան հիանալի ապացոյցներ տուաւ, եւ դեռ պիտի գործէ հրաշալիքներ, վստահ ենք: Ասպարէզը քաջերուն ու անձնուրացներուն է: Պէտք է կտրուկ կերպով հասկցնել հելիօկաբալ սուլթանին եւ իր արժանաւոր պաշտօնակիցներուն՝ թէ հայութեան վրէժխնդրութիւնը հոն միայն կը կասի, ուր անգթութեան, անօրէնութեան ու բռնութեան սահմանը կը վերջանայ . . .

Մեզ կը խաբեն տէրութիւնները եւ սուլթանը կը խաղայ մեր գոյութեան հետ:

Հազիւ երկու կիսանդրոր ամիս անցաւ արիւնլայ հայ աշխարհին վրայէն, ահա սկսան նորէն կոտորածները: Եվէրէկը, Թոքաթի մէջ թիւրք մոլեռանդութիւնը կրկին փրփրեր եւ արիւնահեղ կռիւներ պատահեր են: Թոքաթի մէջ, երբ հայերը եկեղեցի հաւաքուած էին, թիւրքերը յանկարծ յարձակում կընեն, որով ընդհանուր իրարանցման մէջ երկու կողմէն շատեր կսպաննուին: Ուրիշ տեղեր ալ սպաննալիքներ եղած են: Թրքական կատղածութիւնը արիւնով չի կշտանար, ճիշտ իրենց հայրենի անապատներուն պէս, որոնք անձրեւով չեն արբենար:

Դեսպանները իբր թէ ազդու դիմումներ ըրեր են Ասիոյ նոր պատահարներուն առթիւ: Կը խնդրէինք նախափայլ դեսպաններէն, որ վերջ դնէին իրենց կատակախաղերուն, ալ հերիք է, որքան ոտնակոխ ըրին մարդկային արժանապատուութիւնը եւ զգան թէ հայերն ալ մարդկային արիւն եւ զգացում կը կրեն: Պ. Նելիտոֆը կը կարծէ թէ միայն Ռուսիոյ կայսրը իրաւունք ունի աշխարհի վրայ ապրելու եւ թէ միայն իրենց զաւակները պէտք է ուրախ ու երջանիկ ըլլան: Ռուսը երբ թաթարական բարբարոս արեան երակներուն մէջ կը շրջէր տակաւին, հայը ընտանեկան զուրգուրանքի բարձրութեան վրայ կը գտնուէր: Պ. Նելիտոֆ՝ դուք ամբողջ հայ ազգը չէիք փոխէր սեւաչուի հարէմի մը հետ, չէ՞ . . . Մենք ծեր այդ տարիքին մէջ, ուր նենգամիտ եւ վաւաշ անցեալ մը քարացած մրուր մը կը ձգէ, չենք սպասեր, որ գթութեան քողքոջներ ծլին: Դուք կուզէք, որ ամեն բերան բանի բօժէ Ցարիա խրանի երգէ, երբ աշխարհ արարատ ձայնը ձգած կաղաղակէ՝ Բօժէ Ցարիա խարանի:

* * *

Թիւրքիան մենկերպարան ամբողջութիւն մ'եղած է: Ամեն կողմ սունկի պէս ապստամբութիւններ առաջ կուգան: Այս թոհբոհին մէջ նախարարաց մեծ խորհուրդը որոշեր է կայսրութեան նոր վարչութեան ծրագիր մը մշակել... գետին հոսանքը ետ դարձնելու համար...

Պոլսոյ մէջ ոստիկանութիւնը հոտ առեր է՝ թէ մեծաքանակ ռումբ մտեր է. իսկ հայ յեղափոխականները պատրիարքին իմացուցեր են, որ բարենորոգումներու չգործադրումը պիտի ստիպէ զիրենք աւելի ուժգին միջոցներու դիմել: Բայց պատրիարքը Ռամազանի իֆթարի փիլաւը դեռ չէ մարսած: Զարմանալի է. պատրիարքը գնաց ժում մը հաց կերաւ եւ սուլթանը ատոր փոխարէն երկու մեծ կոտորածներ պատրաստեց: Եթէ ժում մը հացի համար այդքան կոտորած տւինք, սրբազան, ժողովուրդը չըսե՞ր քեզի, կերած իֆթարդ քթէդ գայ:

Սակայն ի՞նչ փոյթ յեղափոխականներն ալ իֆթարի չի հրաւիրւեցան անշուշտ:

ԱՆՎԵՐՋ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Եւրոպան յապաղում է: Կրետէի պաշարումը կրիայի քայլերով է գնում: Նա սկսուած է ձեւականօրէն, սակայն իրապէս նա մնում է մի սոսկ ֆիկցիա: Ի՞նչ պաշարում է դա, որ պիտի կատարւի ընդամենը մի 3000 մարդկանցով: Ի՞նչ խաղաղութիւն կարող են առաջ բերել մեծ պետութիւնների այդ չնչին ուժերը ապստամբ Կրետէի ներսում:

Պաշարումը կարծեցեալ է, առերեւոյթս Կրետէն պաշարուած է, սակայն տեսէք, եւրոպական նաւերի քթի տակ Յունաստանը զէնք ու պաշարեղէն է ներմուծում կղզիի մէջ: Կրետէն պաշարուած է ներդաշնակ Եւրոպայի ուժերով: Բաղդաւո՜ր ներդաշնակութիւն. բաւական է մի թեթեւ քամու հարուած և այդ աւազի վրայ կառուցած ներդաշնակութեան խարխուլ շէնքը կը փլատակւի և սապնի պղպջակների նման օդը կը ցնդի . . .

Այո՛, մեծ-մեծ բառեր, բարձրահնչիւն, ազդու սպառնալիքներ . . . Իսկ մեդալի միւս կողմը—անվճռականութիւն, դանդաղկոտութիւն, վարանում:

Այդ է եղել միշտ համերաշխ Եւրոպայի քաղաքականութիւնը արեւելեան բոլոր ողբերգութիւնների մէջ: Ամեն մի օր եւրոպական ներդաշնակութիւնը մի նոր ապացոյց է բերում իր հիւանդութեան: Ամեն մի օր մենք ականատես ենք լինում նոր-նոր անակնկալների: Կարծեցեալ ներդաշնակութիւնը Կրիլովի առածին է նմանում, ուր կարապը, խեցգետինը և գայլաձուկը վճռում են առաջ շարժել սայլը: Անգլիան յապաղում է նոր-նոր առաջարկներով: Նոյն իսկ հիւսիսային արջը թողեց յանկարծ իր կատաղի շանթերը և մեղմ ընթացք սկսեց: Ահա Ցարը իր ձեռագիր նամակն է յղում յունական թագուհուն կարօտեալ կրետացիներին նւիրած 50,000 ռուբլիով: Ե՞րբ պիտի լինի այս զզւելի կատակերգութեան վախճանը . .

Եւրոպան չի շտապում. թերևս շտապելու կարիք էլ չունի։ Նա գիտէ, որ պատերազմը անհնարին է այժմ։ Բալկանների առանց այն էլ անմատչելի կիրճերը այսօր ձիւնի հսկայական զանգուածների շնորհիւ դարձել են իսպառ անանցանելի։ Յունաստանը անկարող է պատերազմական գործողութիւններ սկսել նախքան ձիւների հալչելը։ Պէտք է սպասել գարնան. իսկ թէ գարնան ի՞նչ արիւնային թատրներ կը սարքուին, ի՞նչ ահեղ անակնկալներ կը գան մեր առաջ, այդ էլ տեսնելու բան է։ Ահա ռուսական զօրքը ահաւոր ուրուականի նման կանգնել է Ղարսի մօտերքում։ Ի՞նչ ունի նա այնտեղ, ինչո՞ւ է նա եկել այս տագնապալից պահուն, ի՞նչ չար սաատանայական խորհուրդներ ունի նա Ռուս-տաճկական սահմանագլխում։ Արդեօք չի՞ պատրաստւում անել վերջապէս առիւծի հսկայական ոստիւնը և իրագործել հիւսիսային բռնապետութեան հինաւուրց բաղձանքը . . . ւս

Բոպէները ճակատագրական են. ահեղ փոթորիկների նախընթաց օրն է։ Ամենուրեք իրարանցում, անսովոր յուզմունք, տենդային պատրաստութիւններ. վա՛յ նրանց, որոնք պատրաստ չեն լինի անակնուելի արհաւիրքների համար։

Մինչ այս մինչ այն, թիւրքական բանակում լիակատար քաոս է տիրում։ Անորոշութիւն, անվճռականութիւն, սով, ոգևորութեան և ոչ մի նշոյլ։ Ոչ մի գրաւական, որ Համիդի զօրքը կարող է յաղթութիւն տաներ։ Քաղցած զինուորները հարիւրներով փախչում են տաճկական դրօշակից, անցնում են թշնամի Յունաստանի բանակը։ Խեղճութիւնը կատարեալ է։ Չկան նոյնիսկ ձիաներ ռազմամթերքը տեղափոխելու համար, չկան թնդանօթակիր անասուններ։ Սնանկութիւն, լիակատար սնանկութիւն. հասել է վայրկեանը . . . Օսմանեան կիսալուսնի օրհասական ժամը հնչում է . . .

Ցառաջ Յունաստան։

ԹՈՒՈՒՑԻԿ ԹԵՐԹ

№ 1 Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ № 1

6 Յունս. 97 ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ 6 Յունս. 97

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԿՕՄԻՏԷԻ

ՀԱՅ ՀԱՐՈՒՍՏՆԵՐՈՒՆ

Ճգնաժամը կը մօտիկնայ օրէօր։ Մենք անոնցմէ չենք, որ խաղաղութիւն վերջնականապէս հաստատուած համարենք։ Հրէշ սուլթանի դաւերը մեր աչքի առաջ պարզուած են. նա նոր պատրաստութիւններ տեսնելու մէջ է։

Հայ ժողովուրդը թշուառութեան հեղեղներու մէջ ինկած՝ այլևս երկար իր գոյութիւն պահպանել անկարող է գազանին ճանկերու մէջ։

Մեզ՝ յեղափոխականներուս վրայ կը ծանրանայ մը-տածել ժողովրդի գոյութեան մասին. այո՛, մենք ստեղծեցինք ներկայ դրութիւնը և մենք պիտի լինինք գործը գլուխ բերողները։

Յեղափոխութիւնը չէ մեռած։ Որչա՛փ մեծ զոհեր տուինք, այնչափ աւելի պէտք է բորբոքուի մեր մէջ սուրբ կրակը։

Ժողովուրդը մեզ հետ է միշտ. միայն փոքրամասնութիւն մը — հայ հարուստ դասակարգը անտարբեր աչքով կընայի իւր յեղափոխական զաւակին, իւր փրկութեան համար արիւն թափողին։ Նոր չէ այս անտարբերութիւնը։ Յեղափոխութեան երևան գալէն վեր՝ այդ եղած է միշտ մեր հարուստներուն վարմունքը։ Անոնք տաճկին, քիւրտին չեն խնայեր իրենց բարեկամութիւնը, իրենց հարստութիւնը։ Որչա՛փ դիզուած հարստութիւններ թշնամու ձեռք անցան, մինչդեռ անոնց մէկ հարիւրերորդ մասը ժողովրդի փրկութեան գործի մէջ ահագին դեր կարող էր կատարել։

Եւ այնչափ դառն փորձեր աչքի առաջ ունենալէ յետոյ, ո՞ր հարուստը հաւատք ունի տակաւին իւր ոսկու վրայ։

Սակայն, երբ հայ յեղափոխականը դիմում՝ կանէ հարուստներուն իրենց պարտականութիւնը կատարել տալու համար՝ անոնք առանց կարմրելու երես կը դարձնեն անկէ։

Բայց մի՞թէ յեղափոխութիւնը հարուստներու հետ պիտի վարուի այնպէս՝ ինչպէս մինչև հիմա։ Երբէ՛ք։

Երբ սուլթան չի համոզուիր մեր արդար իրաւունքը մեզ տալու, երբ քիւրտը սոսկալի գազանութեամբ չի դադրիր մեր արիւնը խմելէ և մենք պարտաւորուած ենք ուժ գործ դնել անոնց դէմ, ի՞նչ տարբերութիւն անխիղճ սուլթանի, վայրենի քիւրտի և քարասիրտ, անզգայ հայ հարուստի մէջ. բոլորն ալ հաւասարապէս թշնամի են յեղափոխութեան, թշնամի՝ ժողովրդի ազատութեան։

Երբ հասարակ ժողովուրդը հարիւր հազարներով կը մորթուի, կը թալանուի ու այդ չի ազդեր հայ հարուստներու վրայ և նրանք սառն անտարբերութեամբ կը դիտեն իրենց շուրջ, իրենց եղբայրներու դիակներու կոյտեր՝ մի՞թէ անոնց զեղխ ու մոլութիւններով լեփլեցուն կեանքը հիւլէի մը չափ նշանակութիւն պիտի ունենայ մեզ համար։ Ի՞նչ բանի պէտք են հասարակութիւնը կեղեքող այդ տզրուկները։

Այո՛, եթէ այս պատմական սոսկալի ճգնաժամին, հայ հարուստները շարունակեն տակաւին անտարբեր մնալ, եթէ Դաշնակցութեան Վասպուրականի Կեդ. Կոմիտէի կողմէն եղած բացարձակ դիմումները ապարդիւն անցնին՝ մեզ կը մնայ գործադրել ամբողջովին Վասպուրականի Կեդրոնական Կոմիտէի վերջին մէկ որոշումը։

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

—Աթէնքից հաղորդում են, որ իբր թէ մինիստր Դելեանիսը ասած լինի, որ Բոլգարիան եւ Սերբիան համաձայն են Ցունաստանի հետ միասին Մակեդոնիան բաժանելու, հենց որ Ցունաստանական պատերազմը ծագի։

—Ռուսաց Ցարը հաղորդել է Հռովմայ պապին, որ արեւելքի քրիստոնեաները իր մասնաւոր հոգածութեան առարկայ պէտք է լինին։

Այդ խօսքերից յետոյ անմիջապէս ծագեց Թօքատի կոտորածը։

—Թօքատում կոտորածի ժամանակ ընկած հայերի թիւը հաշւում էին 18, տաճիկներինը 3։ Յետոյ այդ թւերը տասնապատկեցին, իսկ վերջնականապէս յայտնի եղաւ, որ քրիստոնեայ նահատակների թիւը 700 է, որոնց մէջ կան եւ յոյներ։

—Ալբանիայում քրիստոնեաները սրբապղծել են մի մզկիթ, որի առթիւ սաստիկ յուզում է տիրում։

—Ցունաստանում Պիրէի նաւահանգստում հայերը եւ յոյները յարձակւել են Եգիպտոսից եկած մի նաւի վրայ, որով տաճիկ կառավարութիւնը երկու հայ բանտարկեալ էր տեղափոխում Պոլիս։ Յարձակողները ժանդարմներին ջարդելուց յետոյ, հայ բանտարկեալներին ազատ են իջեցնում։

—Խմբապետ Տաքիսը 27 հոգով ներս է խուժել Մակեդոնիա, Գրէվէնայի մօտ կոտորել է 12 զինուոր, վիրաւորել 20-ի չափ եւ վերադարձել Ցունաստան։ Տաճկական ծառայութեան մէջ գտնւող մի գերմանական սպայ նոյնպէս վիրաւորւել է։

—Լարիսայից եւ Սալոնիքից եկած հեռագիրները բոլորն էլ դրութիւնը լարւած են համարում եւ ընդհարումը անխուսափելի։

—Ցունական թագաժառանգը Լարիսա է հասել, ուր նրան հանդիպել են մեծ շքով եւ ցնծութեամբ։ Այնտեղ նա ընդունել է սահմանագլխի զօրքերի ընդհանուր հրամանատարութիւնը։

—Պոլսում խռովութիւն է տիրում Թօքատի կոտորածի եւ յեղափոխականների դիմումների առթիւ։ Կառավարութիւնը 80 կասկածելի անձնաւորութիւններ է ցանկացել ձերբակալել, բայց ֆրանսիական դեսպանը արգելք է հանդիսացել։ Բայց եւ այնպէս 17 մարդ է ձերբակալւած։

ՆԻՒԹԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿԸ

1896 թ. Խրկիզ Դժոխքի Բուրվառի միջոցաւ 500 ռուբլի։

Եկ-ից Արծիւ խմբից 1460 ռուբլի։

Բրայիլայի Դաշնակցական „Փրկութիւն“ խմբէն 20 ֆր., Թաթար-Բազարջիկի Դաշնակցական Օժանդակ կոմիտէից 40 ֆր., Տորբիչի „Եփրատ-Վագէ-Արագ“ խմբ. դեկտեմբեր ամսոյ մուտք 12 ֆր.

Տապար քղ. կեդ. սնդուկի մէջ ստացւած են.

Գաղթավայր-Խնձորիկից՝ Հ. Թ. 6 ռուբլի, Զ. Գ 15 ռ., Ադամ 10 ռ., Կ. Պ. 10 ռ., Խ. Ե. 5 ռ., Խաչոյ 5 ռ., Հովասանից Տ. քահանայից 12 ռ., Լաստի գիւղից՝ Դասպարիկ 5 ռ., Պաղտասարիկ 5 ռ., Յակոբիկ 1 ռ., Կարապետ 1 ռ., Հայրենասէր 7 ռ., Ս. Ա. 1 ռ. 50 կ.

Վարնայի կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացւած են.

Մշկան խմբից 11 ֆր., Կամաւորաց խմբից 8 ֆր., Ծծան խմբից 6 ֆր., Կայծակ խմբից 2 ֆր., Հարազատ խմբից 2 ֆր., Առիւծ Ն. 3 ֆր., Արաքսի Ս. 1 ֆր., Խաչիկ Ղ. 1 ֆր., Առիւծ 50 ֆր.

Գահիրէի կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացւած են.

Աս-Մուր 10 ղրուշ, Ցամակ Գ. 20 ղր., Դարեհ 10 ղր։ Հեթում 5 ղր., Գառնիկ 5 ղր., Արամազդ 10 ղր., Պարգեւ 10 ղ., (Ապրիլ 15) 10 ղ., Աս-Մուր 10 ղ., X 20 ղ., Արածան խումբ 60 ղ., Գարեգին 10 ղ., Հայոյիկ 1 անգլ. ոսկի, Թորոս-Ռուբէն 5 ղ., Ասպետ 5 ղ., Ուրագ 5 ղ., Հայկազ 5 ղ., Արտաշ 5 ղ։ Արայ 5 ղ., Արծիւ 10 ղ., Ժիրայր 5 ղ., Սագօ 10 ղ., Հայկ 10 ղ., Վիշէն 5 ղ., Շմաւոն 10 ղ., Տատասկ 40 ղ., Սուր 10 ղ., Ս. 10 ղ., Թօխուզ 5 ղ., Բալայեան 5 ղ., Ապառաժ խումբ 35 ղ., Վ-ի ձեռքով երկու անձէ 20 ղ., Հայկ. Կ. Սուրէնց 10 ղ., Պապիկ Ճգնաւոր 10 ղ., Վահան 10 ղ. Սուրէնեան խումբ 30 ղ., Մուշեղ-Բագարատ 10 ղ., Գրգռիչ 5 ղ., Պերճ խումբ 10 ղ., Նահապետ 10 ղ., Լուսիկ 10 ղ., Որոտան 10 ղ., Կայծակ 5 ղ., Արամազդ 10 ղ., (Ապրիլ 15) 10 ղ., Թորոս-Ռուբէն 5 ղ., Դարեհ 10 ղ., Գառնիկ 5 ղ., Շմաւոն 10 ղ., Վահանակ խումբ 20 ղ.

Ի Նպաստ Հարաւային-Ամերիկայ ղրկւած դաշնակցականներու Ամերիկ. Լօվելի Դաշնակցութեան կոմիտէի ձեռամբ հանգանակւած է.

Ս. Խ. 2 դօլլար. Ա. Տ. 2 դլ., Խ. Մ. 1 դլ., Կ. Կ. 50 սէնտ, Ց. Ա. 5 դլ., Ա. Դ. 1 դլ., Պ. Մ. 10 դլ., Թ. Բ. 10 դլ., Կ. Մ. 1 դլ., Թ. Մ. 2 դլ 25 սէնտ, Մ. Ց. 1 դլ., Կ. Ց. 2 դլ., Գ. Կ. 1 դլ., Պ. Գ. 2 դլ., Գ. Խ. 1 դլ, Մ. Ա. 1 դլ., Գ. Ա. 3 դլ., Գ. Ի. 2 դլ., Ց. Գ. 1 դլ., Դ. Մ. 1 դլ., Ա. Ս. 1 դլ., Ց. Մ. 1 դլ., Թ. Մ. 1 դլ., Մ. Դ. 2 դլ., Ս. 1 դլ., Մ. Ե. 1 դլ., Կ. Մ. 1 դլ., Ոմանք 1 դլ. 25 սէնտ, Երկու եղբայր 5 դլ., Քեռի 1 դլ., Տ Գ. 1 դլ., Ա. Ի. 1 դլ., Կ. Լ. 2 դլ., Գ. Վ. 1 դլ., Փ. Պ. 1 դլ., Պ. Մ. 1 դլ., Ա. Պ. 1 դլ., Պ. Տ. 2 դլ., Մ. Զ. 1 դլ., Ա. Պ. 50 սէնտ, Ի. Ռ. 1 դլ. Օ. Գ. 50 սէնտ, Գ. Մ 1 դլ., Գ. Ղ. 50 սէնտ, Պ. Տ. 1 դլ., Ք. 25 սէնտ, Ց. Կ. 50 սէնտ, Կ. Մ. 41 սէնտ, Պ. Մ. 50 սէնտ, Պ. 2 դլ., Պ. Մ. 2 դլ., Մ. Մ. 50 սէնտ, Կ. Մ. 1 դլ., Օ. Տ. 45 սէնտ, Ց. Ի. 2 դլ., Կ. 50 սէնտ, Օ. Պ. 1 դլ., Գ. Ն. 1 դլ., Տ. Գ. 2 դլ., Պ. Մ. Ս. 1 դլ., Ս. Ա. 1 դլ., Գ. Ս. 2 դլ., Ց. Տ. 50 ս., Ս. Ճ. 1 դլ., Ժ. 1 դլ., Ս. Ղ. 50 սէնտ, Օ. Ի. 50 ս.

Նաշուայի Դաշնակցութեան կոմիտէի նախաձեռնութեամբ հանգանակած նոյն նպատակով.

Վ. Ծ. 5 դլ., Կ. Ս. 5 դլ., Կ. Ք. 2 դլ., Մ. Մ. 3 դլ., Կ. Ց. 3 դլ., Կ. Ս. 2 դլ., Ց. Կ. 5 դլ., Ց. Ք. 50 սէնտ, Ն. Կ. 2 դլ., Զ. Կ. 1 դլ., Գ. Ա. 5 դլ., Խ. Թ. 2 դլ., Մ. Պ. 5 դլ., Ա. Տ. 1 դլ. 50 սէնտ, Պ. Կ. 3 Ց. Կ. 2 դլ., Ց. Պ. 1 դլ., Ա. Ք. 1 դլ., Ե. Ա. 1 դլ., Խ. Մ. 1 դլ., Մ. Մ. 1 դլ., Զ. Ե. 1 դլ., Վ. 5 դլ., Ց. Մ. 2 դլ., Հ. Պ. 1 դլ., Կ. Պ. Մ. 2 դլ.

Խմբագրութեանս դիմել հետեւեալ հասցէով՝

Rédaction du **Droschak**, Genève (Suisse)